

pokonci tudi njegove takó samo uverjene zaključke, da žal ni opazil, kako razbija le prazne lupine, prava vsebina mojih misli pa ostaja v njegovem vsesplošnem kritičnem pokolu čista in nedotaknjena.

To »protislovje« je tudi celotna argumentacija Paternujevega spisa.

Josip Vidmar je s tem »protislovjem« svoj spis zaključil. Dodal mu je le še načelno vprašanje, od katerega si obenem obeta tudi edino mogočo rešitev. »Kaj je tedaj ‚baza‘ — okus, zaznava, dojemljivost ali jasna teorija, se pravi družbena analiza? Na čem gradi prava kritika, na kateri ‚bazi‘?« In še: »Vprašanje o ‚bazi‘ ostane. Ali okus, zaznava, dojemljivost za umetnostne zakone ali družbena analiza?« Tu se piscu ni bilo težko odločiti: »Kritika... naj osvetljuje umetniško delo tudi sociološko, se pravi, opozarja naj, koliko je odraz družbe, kakšen odraz je in kakšno funkcijo mora imeti v družbi... Poglavitni popravek kritike pa je vendarle estetska sodba.«

Prav ti dve »bazi«, ki ju pisec smatra za edino možni »bazi«, nista za estetiko nikakšni bazi. Prva do estetskega področja sploh ne more prodreti, druga pa rokuje le z vnanjimi zakonitostmi druge stopnje. In prav to načelno oddaljevanje estetskih zakonitosti, ki jih je ponižal na esteticistične — in družbenih zakonitosti, ki jih je zožil na razredno-ekonomske, je tista osnovna ovira, ki piscu ne dopušča, da bi moj članek razumel kot poskus delne analize v slovenski družbeni zavesti obstoječih umetnostnih kriterijev. Četudi je bila analiza omejena zgolj na negacijo, je vendar kot svoje izhodišče predpostavljala take estetske principe, ki bodo nekoč do kraja odkrili tako resnično zakonitost praktične kritike kot sploh načelne možnosti estetske presoje in zakonito naravo umetnosti. Pisca pa je prav njegova ujetost v ekskluzivno razlikovanje pogajala, da je odklonil celo načelne možnosti enotne teorije obeh komponent, ki se le v vnanji pojavnosti kažeta kot dva ekvivalenta odnosno nasprotnika, v resnici pa sta enoten princip, enoten izvor in enoten kriterij.

Tako Josipu Vidmarju ta njegova ujeta pozicija preprečuje, da bi uspel slediti smeri, metodi in vsebini članka, ki si ni mogel kaj, da ga ne bi naskočil. Njegove »logične« kot »stvarne« pripombe krušijo žal le omet na hiši — v pretirani veri, da so razmaknile zidove.

PROBLEM KOALICIJE V OSVOBODILNI FRONTI

France Škerl

Na mojo zgodovinsko razpravo »Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja«, ki je izšla v Zgodovinskem časopisu leta 1951, str. 7—82, je Ivan Kreft v Naši sodobnosti, 1953, št. 4, str. 357—367, napisal nekaj pripomb, v katerih je hotel opozoriti na zmote in pomote v moji razpravi. Kreftove pripombe se nanašajo v glavnem na koalicijo skupin, ki so sodelovale v Osvobodilni fronti, koalicijo v vojski (!), diskriminacijo (!) nekaterih skupin in nekake nejasnosti oziroma neskladnosti med trditvami v ponatisu Slovenskega poročevalca in v razpravi v Zgodovinskem časopisu. Največji del pripomb se nanaša na vprašanje koalicije v OF, na druge probleme je pa pisec pogledal prvenstveno z vidika svojih nazorov o koaliciji.

Ivan Kreft je v zadnjem odstavku svojih pripomb povedal, da se z mojim stališčem ne strinja »v tistih glavnih vprašanjih... ki se sučejo okrog koalicije in glavnega toka Osvobodilne fronte — slovenskega ljudskega gibanja«, v odstavkih na strani 358, 359 in 360 pa je na osnovi citata iz Kardeljeve brošure »V obrambo demokratičnih svoboščin« želel pokazati, da Zveza delovnega ljudstva Slovenije, ki je bila predhodnik Osvobodilne fronte, ni bila zamišljena kot koalicija, temveč kot enotno ljudsko gibanje. Obe organizaciji je med seboj povezal po analogiji, ker so pri prvi in drugi v precejšnji meri sodelovali isti ljudje, ki so po njegovem imeli v obeh primerih ne samo enake namene, temveč tudi enake prijeme. Na mojo trditev, da niti E. Kardelj niti B. Kidrič, ko sta izjavila, da je Osvobodilna fronta v začetku bila koalicija, nista povedala, kako pojmujeta koalicijo, ali v starem, predvojnem smislu, ali in v čem jo morda zožujeta, je Ivan Kreft prišel z očitkom, da vprašanja koalicije ali pravilneje pojma koalicije nisem hotel razčistiti, čeprav bi ga bil lahko, kajti:

... Zvedel bi namreč, da se je Partija nenehoma borila ne za koalicijsko obliko Slovenskega ljudskega gibanja, temveč za enotno, to je tako, ki bi imelo svoje posebne, trdne organizacije od najvišjih do najnižjih in skupen, za vse pripadnike obvezen program. To se je Partiji tudi posrečilo, res da le deloma. Škerl si je, kakor izgleda, nadel predvsem nalogo prikazati to, v čemer Partija ni uspela, prikazati torej skuša elemente, ki so ljudsko gibanje slabili, ne pa tistih, ki so ga krepili in združevali.

To so pred njim skušali že drugi, toda veliko manj trdovratno in manj slabonamerno... (Naša sodobnost, str. 357.)

Citiranih besed nimam in ne morem imeti za kako obtožbo, temveč za lep primer nepoznavanja zgodovinskega razvoja in nepravilnega uporabljanja zgodovinskih virov. Piščeva izvajanja so zato šibka in sodbe, ki jih je izrekel, neprepričljivo dokumentirane. Premalo se je poglobil v vire, ki sem jih uporabljal in vestno citiral. Na strani 363 je celotni citat kar pripisal meni, čeprav so v moji razpravi natančno navedeni viri, po katerih sem trditve povzel. Malo na boljšem je bil pri citatu na str. 360, ki ga je vzel iz mojega uvoda, kjer virov nisem citiral sproti, temveč sem jih nanizal na koncu. Tako dejstvo sicer otežkoča presoditi, kaj je moje, kaj pa povzeto po določenem viru, toda vsi viri so dostopni in je po potrebi mogoče preveriti, kaj je v njih, kaj pa je moja sodba. Pripomniti moram seveda še, da je k uvodu v splošnem vedno najlaže kaj pripomniti, ker je bistvena lastnost vseh uvodov, da so tako ali tako pomanjkljivi. Močna Kreftova slabost je tudi dejstvo, da se je premalo zavedal, na katero dobo se moja razprava nanaša. Zato je uhajal preko tega okvira in v Osvobodilni fronti gledal bolj zadnje faze, spregledal pa začetni štadij. V tako gledanje je mogel zaiti, ker sam, ki je predvojno dobo sicer poznal, osebno ni doživljal rasti Osvobodilne fronte od njenih koalicijskih začetkov pa do štadija močne, enotne vseljudske organizacije.

V zadnjem odstavku svojih pripomb priznava Ivan Kreft pravilnost mojih trditev, da gre pri Osvobodilni fronti, kar se tiče zbiranja demokratičnih in protifašističnih elementov v Sloveniji, za organsko nadaljevanje predvojnega časa, toda v pripombah je želel v svojem smislu dokazati, da gre za isto tudi pri organizacijskih oblikah. V ta namen je navedel dokaz per analogiam in objavil odlomek iz Kardeljeve brošure »V obrambo demokratičnih svoboščin«

iz novembra 1959. Z odlomkom je hotel prikazati Kardeljevo pojmovanje koalicije in z njim odpraviti začetno koalicijo v poznejši Osvobodilni fronti.

Glede na odlomek iz citirane brošure moram opozoriti, da je treba v njem razlikovati programatično in organizacijsko stran. Zvezi delovnega ljudstva gre pomen predvsem zaradi njene programatičnosti. Ivan Kreft je storil popolnoma prav, da je z odlomkom opozoril nanjo oziroma na njen pomen pri zbiranju demokratičnih elementov pred vojno. V Uvodu k moji razpravi so na žalost odstavki o Zvezi delovnega ljudstva izpadli, ker je moral biti Uvod zaradi pomanjkanja prostora in zaradi svojega »uvodnega« značaja močno skrajšan.

Druga stran, o kateri govori odlomek, je organizacijska. Kar se nje tiče, je pa Ivan Kreft iz citata na žalost potegnil napačne konsekvence. Za nadaljnje izvajanje je potrebno, da na tem mestu iz citiranega odlomka ponovim nekaj stavkov:

ZDLS ni niti navadna politična stranka niti navadna koalicija strank.

1. ZDLS ni stranka, ker kot enota šele nastaja... Ne vemo še, v koliki meri se bodo te skupine in organizacije zlile druga v drugo. Dokončno bo določil značaj, organizacijske oblike in program ZDLS šele bodoči kongres Zveze, ki se pripravlja. Tudi ta ne »dokončno« v tem smislu, da ne bi bil mogoč po kongresu več noben razvoj v večjo enotnost Zveze ali v večjo samostojnost posameznih skupin...

Citirane besede nam v zvezi s Kreftovimi izvajanjem na strani 362 jasno kažejo, da je Ivana Krefta zapeljala beseda enota, to je enotno gibanje, to je cilj, ni pa upošteval časa, ki je potreben, da se cilj doseže. Kajti na str. 362 je zapisal, da je »Partija predstavnikom Društev kmečkih fantov in deklet jasno povedala, da ljudskega gibanja ne bo formirala kot koalicije, temveč bo (podčrtal F. Š.) ZDLS enotno gibanje protifašističnih in protirežimskih skupin in posameznikov«. Gotovo je Partija za ta cilj agitirala in se zanj trudila, toda Ivan Kreft je spregledal, da je to bil šele cilj, ne pa že doseženo dejstvo. V citatu je zato spregledal tudi stavek, da je ZDLS enota, ki šele nastaja, in da bo o značaju, organizacijskih oblikah in programu te enote odločal šele bodoči kongres. Še več. Citat zelo jasno pravi, da bi bil po kongresu še vedno mogoč razvoj ali v večjo enotnost ZDLS ali v večjo samostojnost posameznih skupin. Na žalost do tega kongresa zaradi povečanega pritiska s strani oblasti ni prišlo, zato so napisane misli bile le koncept, ki organizacijskih oblik še ni rešil ne v enem ne v drugem smislu. Sklepati na organizacijske oblike Osvobodilne fronte po analogiji na povezavo z ZDLS zato ni pravilno. Toda prav tako nepravilno bi pa bilo kljub vsemu zavračati kakršen koli vpliv izkušenj, ki si jih je Partija pridobila prav na primeru ZDLS, na organizacijsko povezovanje v Osvobodilni fronti. Po citatu iz Kardeljeve brošure je razvidno, da je Partija kljub želji po enotnem gibanju, vendarle v ZDLS predvidevala dve možnosti razvoja, namreč naraščajočo enotnost — ali pa večjo samostojnost posameznih skupin. Če že primerjamo organizacijske primere ZDLS s poznejšo Osvobodilno fronto, moramo reči, da se je Partija pri snovanju Osvobodilne fronte takoj postavila na stališče »večjih samostojnosti posameznih skupin«. S tem se je dejansko odločila na koalicijsko sodelovanje posameznih skupin, enotnost naj bi pa zrasla šele na tej osnovi. Dejansko se je tako zgodilo. Toda primerjava obeh organizacij med seboj nam v tem oziru, to je v primeru Kreftove interpretacije, pokaže

razliko ne pa enakost. Če pa organizacijske koncepte primerjamo med seboj mimo Kreftove interpretacije ali vsaj mimo Kreftovih sugestij, pa moremo videti, da tudi Kardeljevo pojmovanje o načinu organizacijskih povezav v ZDLS ni bilo tako daleč od začetnih povezav v Osvobodilni fronti. V citiranem odlomku Kardeljeve brošure je (v Naši sodobnosti, str. 361) namreč tudi tale stavek:

ZDLS ne bo uničila organizacijskih in ideoloških tradicij dosedanjih skupin, marveč jih bo le združila, pomnožila in prenovila.

Ta stavek nam kaže, da Kreftovo sklicevanje na primer ZDLS nikakor ni tako trdno in jasno, kakor si predstavlja on, da v konkretnem primeru celo močno nasprotuje njegovi interpretaciji, ali obratno dokazuje, da so tudi v organizacijskem konceptu med ZDLS in OF bile neke podobnosti, samo ne v Kreftovem smislu, temveč v smislu začetnih koalicijskih povezav, vendar tako, da je ZDLS dala le idejo, ki je praktično zaradi posebnih okoliščin ni mogla razviti, OF pa je ta koncept praktično izpeljala, zraven ga pa tudi samostojno prilagojevala vsakokratnim okoliščinam.

Največ Kreftovih izvajanj je posvečenih neposredno ali posredno »teoriji o koaliciji v OF«. Pri tem seveda piše tako, kakor da je pisanje o koaliciji zadeva subjektivnega občutja, ne pa zahteva zgodovinske objektivnosti. Za zgodovinarja, katerega naloga je, prikazati razvoj tak, kakršen je bil, ni važno, kako lahko nekateri ocenjujejo nekatere procese z daljše perspektive, zlasti če so se vmes še dogodile take ali drugačne kvalitativne spremembe, temveč mora določeno dobo prikazati po tistih virih, ki so za to verodostojni in nastali prej, preden bi nanj mogle vplivati kake kvalitativne spremembe v poznejšem političnem razvoju. Težave nastanejo šele takrat, če takih primarnih virov ni in mora zgodovinar odkrivati dejansko stanje po virih, ki so nastali kot produkt spremenjenega gledanja na določeni dogodek ali proces.

Zaradi lažjega razpravljanja po Kreftovih sodbah o koaliciji v OF je potrebno najprej navesti važnejše vire, ki se nanašajo na koalicijo v OF v prvem štadiju njenega razvoja.

Nedvomno se na koalicijo v OF nanaša 5. točka v »Temeljnih točkah« Osvobodilne fronte. Ta pravi:

Vse skupine, ki sodelujejo v Osvobodilni fronti, so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih. (Zg. čas., 1951, str. 68.)

Izven dvoma je, da si medsebojno lojalnost morejo obljubiti samo skupine ali stranke, ki so samostojne v svojih odločitvah. Za pravilno presojanje časa, kedaj je tak odnos nedvomno še eksistiral, je pa treba še opozoriti, da so »Temeljne točke« bile sprejete 1. novembra 1941, torej v času, ko je OF s Protiimperialistično fronto eksistirala že več ko pol leta.

Nadvse močno potrdilo, da so v OF eksistirali v začetnem štadiju koalicijski odnosi, je Dolomitska izjava sama, ki bi bila nemogoča in nepotrebna, če bi v OF že od vsega začetka vladala organizacijska enotnost. Glede na prejšnje koalicijske odnose in bodočo enotnost je bil v »Izjavi« temeljne važnosti odstavek, ki pravi:

Druge izmed ustanovnih skupin OF ne organizirajo strank ali političnih organizacij. Ustrezajoče svojim nacionalnim stremljenjem, ki so glede vseh temeljnih vprašanj istovetne s stremljenjem KPS, ne čutijo in ne vidijo nobene potrebe za posebne lastne stranke ali politične organizacije. (Delo, 1948, št. 1, str. 77.)

In Boris Kidrič je v okrožnici CK KPS z dne 1. marca 1945, s katero je partijskim organom sporočil »Izjavo« in jim dal potrebne direktive, napisal, da:

... nam ta Izjava omogoča graditi Osvobodilno fronto kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo.

Zaključek iz Kidričevih besed more biti zelo enostaven: Če je šele Izjava omogočila graditi OF kot izrazito enotno vseljudsko organizacijo, potem je pred njo še ni bilo!

Poseben vir je brošura »Strategija in taktika Osvobodilne fronte«, ki je nastala 1944 po zapiskih Kardeljevega predavanja v partijski šoli »Strategija in taktika komunistov v osvobodilnem boju«. Ker je nastala po zapiskih slušatelja in je Kardelj sam ni pred natiskom pregledal, ni mogoče o njenih formulacijah reči, da bi bile v vsakem primeru zanesljiv posnetek Kardeljevega govora, vendar pa se smiselno v besedah:

... važno (je) poudariti, da je Osvobodilna fronta nastala kot koalicija skupin, med katerimi je glede nekaterih vprašanj v začetku še vladala nejasnost (Arhiv MNO)...

dokaj lepo skladajo z besedami, ki jih je o tem problemu, to je o začetku Osvobodilne fronte izrekel E. Kardelj na kongresu Osvobodilne fronte v Ljubljani dne 15. julija 1945:

Sila Osvobodilne fronte slovenskega naroda je v tem, da je v svojem štiriletnem razvoju šestokrat izpremenila oblike borbe in organizacije, da so se v njej sami vršili globoki procesi, da je šla skozi mnoge faze priliva in odliva ljudskih množic, poleta in upadanje, da pa je po vsaki taki spremembi, po vsaki taki zmagi in po vsakem porazu izšla na znotraj še bolj čvrsta in še bolj enotna. Nedvomno je bila formirana spočetka predvsem kot koalicija. Ta koalicija v vrhovih se je sicer naslanjala na enotno antifašistično in narodnoosvobodilno stremljenje slovenskih ljudskih množic, kar je nedvomno pomenilo, da je postavljen temelj vsenarodnega osvobodilnega gibanja, toda dejstvo je, da je v prvem začetku vendarle bila koalicija...

Na kongresu Ljudske fronte Jugoslavije v avgustu 1945 je o Osvobodilni fronti E. Kardelj rekel še naslednje besede:

Razvoj Narodnoosvobodilne fronte ni bil enak v vseh deželah. V Sloveniji je bil organizacijsko utemeljen z dogovorom med Komunistično partijo, Sokolom, krščanskimi socialisti in kulturnimi delavci 1941. leta. Temu sporazumu so se kasneje pridružile še številne druge skupine, stranke in organizacije. V začetku je bila ta formacija ustvarjena kot koalicija teh skupin in strank in njeni vodilni organi so se izgrajevali na osnovah paritete.

Boris Kidrič je na kongresu Osvobodilne fronte 16. julija 1945 paritetni značaj Vrhovnega plenuma in Izvršnega odbora OF konkretno orisal, kakor sem prikazal v svoji razpravi (Zg. čas., 1951, str. 52—53), zraven se je pa tedaj dotaknil razvoja OF iz koalicije v nadaljnje oblike z naslednjimi besedami:

Razvoj Osvobodilne fronte iz začetne koalicije odnosno iz začetnih koalijskih elementov v enotno vseljudsko osvobodilno gibanje, v današnjo popolnoma enotno demokratično zvezo slovenskega ljudstva, je bil organski razvoj, ustrezen najglobljam potrebam našega naroda, njegove osvoboditve in bodočnosti njegovega ljudstva.

Sredi leta 1945 je Marjan Breclj napisal razpravo »Zborovanje na Pugledu«, ki je bila še istega leta objavljena v »Slovenskem zborniku«. 1945, na str. 60—69, in se v njej dotaknil tudi značaja medsebojnih skupinskih odnosov v OF.

Osvobodilna fronta je imela v svojem začetku od ustanovnega sestanka 27. aprila 1941 dalje v pogledu razmerja med ustanovnimi skupinami... več ali manj koalicijski karakter... Ta začetni koalicijski značaj OF se je kazal tudi v tem, da so bili v posameznih organizacijah in odborih OF tudi zastopniki osnovnih skupin, da so skupine izdajale svoja glasila in proglose in vodile evidenco svojih aktivistov (str. 60—61).

Citirani odlomki so bili napisani v času od 1941 do srede 1945. Razen o brošuri »Strategija in taktika...« lahko trdimo o vseh, da so popolnoma verodostojni zapiski o stvari, o kateri govore. Vse trditve direktno ali indirektno potrjujejo dejstvo, ki ga je Ivan Kreft skušal osporavati. O Kardeljevih in Kidričevih besedah še posebej ni mogoče reči, da sta »potrdila, da je začetna oblika povezave skupin v Osvobodilni fronti bila koalicijska«, kakor je napisal Ivan Kreft v prvem odstavku svojih pripomb, temveč je mogoče reči le, »sta trdila«, kolikor je to sploh potrebno naglasiti. Kajti koalicijskih začetnih povezav v OF ni doslej še nihče zanikal, ker jih pač ni mogel, če je hotel biti zgodovinsko objektivni. Dr. Marjan Breclj je na proslavi desetletnice zbora aktivistov na Pugledu (5. X. 1953) celo ponovno govoril o njih kot o začetnem štadiju razvoja OF. Proti tej koaliciji se je postavil edino Ivan Kreft, ki pa svojih trditev ne more utemeljiti ne z lastno izkušnjo in ne z verodostojnimi viri. Zato moremo s polno pravico reči, da so njegove trditve le njegovo osebno mnenje, ki zgodovinskim dejstvom ne ustreza.

Vestnejša primerjava gornjih citatov med seboj nam more pokazati nekaj drugače v gledanju na koalicijske odnose, toda te drugače so posebno poglavje, na katerem se tu ne želim ustaviti. Na tem mestu naj opozorim le na samo dejstvo koalicijskih odnosov med skupinami v OF, ki je po citiranih virih nesporno eksistiralo in zato zgodovinar ne more preko tega. Seveda pa mora biti kolikor mogoče natančen in kolikor mogoče jasno opredeliti čas, koliko časa je določeni pojav trajal, kake drugače je morda izražal, kako je rasel in spreminjal svojo fizionomijo itd. Vse to je dolžan in vse to je tudi pripravljen storiti — samo če ima možnosti, to je, če ima na razpolago dovolj potrebnih virov. Prav kar se tega tiče, so pa velike težave. Manjka predvsem sodobnih virov. Čas koalicije se je namreč razvijal v prvem in drugem letu Osvobodilne fronte. Ta čas pa je bil čas intenzivne konspiracije, zlasti kar se tiče pisanja, poleg tega je pa še od tega marsikaj propadlo. Ko so se razmere zboljšale, zlasti ko se je vojna končala, bi bilo še mogoče marsikak problem iz te dobe opisati po spominu, toda piscev zanje ni bilo ali pa so jih označili na splošno, da preko njihovih besed ni mogoče spoznati večjih podrobnosti.

(Konec sledi)

POLEMIKA

PROBLEM KOALICIJE V OSVOBODILNI FRONTI

France Škerl

(Konec)

Pomanjkanje virov za osvetlitev določenega problema je za vsakega zgodovinarja nepremostljiva ovira, kadar hoče priti neki stvari do dna. Problem v takem primeru ostane nujno nejasen. Tako je tudi z mnogimi stranmi koalicije v Osvobodilni fronti. Kakor koli je namreč samo dejstvo koalicije izpričano po verodostojnih virih, pa najrazličnejših njenih podrobnosti ni več mogoče prikazati, ker za to ni virov. Medtem ko je za Komunistično partijo in skupino krščanskih socialistov prilično gradiva na razpolago, ga je pa zelo malo za skupino demokratičnega krila v Sokolu in še manj za skupino naprednih kulturnih delavcev.

Pošten kritik se bo v to skušal vživeti in pomanjkljivosti razumeti. Le Ivan Kreft jih menda ne more ali noče. Namesto tega je nastopil z očitkom, kakor da sem svojevoljno oziroma namenoma v svoji razpravi posvetil premalo prostora skupini Sokola in skupini naprednih kulturnih delavcev. Zraven je še celo zapisal, da »je to očitna diskriminacija teh skupin, ki sta mu potrebni le takrat, kadar mu zmanjkajo argumenti za teorijo v koaliciji v OF«. Kaj vse more biti diskriminacija! Manj žolča pa več poznavanja virov bi Ivana Krefta pripeljalo do objektivnejših spoznanj. Prepričal bi se lahko sam, kaj je zgodovinsko dejstvo, kaj pa teorija. Uvidel bi, da bi za kako teorijo o koaliciji v OF ne smel »lomiti kopja« z menoj, temveč z avtorji virov, ki sem jih zgoraj naštel. Zgodovinar virov ne more zanikati, more jih sicer komentirati, če misli, da je potrebno, toda eksistence jim ne more in ne sme odreči. Iv. Kreft bi bil namesto očitka diskriminacije napravil bolje, če bi bil postregel s kakimi novimi sodobnimi viri, ki bi problem jasneje osvetlili oziroma prispevali boljši delež k poznavanju medskupinskih odnosov.

V zvezi z dejstvom začetne koalicije v OF se moram dotakniti še one Kreftove osebne misli, ki jo je napisal v začetku svojih pripomb in mi v njih pripisal nalogo, da hočem »prikazati to, v čemer Partija ni uspela, prikazati torej... elemente, ki so ljudsko gibanje slabili, ne pa tistih, ki so ga krepili in združevali«. To so menda pred menoj poskušali že drugi, »toda veliko manj trdovratno in manj slabonamerno«. Moram reči, da so me ti stavki iznenadili, ker je z njimi Iv. Kreft očitno pokazal, da je moja razprava slabo bral ali pa slabo razumel. Ker sam osebno zaradi odsotnosti ni sodeloval v procesu Osvobodilne fronte, tudi sedaj ni mogel dovolj jasno presoditi, da je Osvobodilna fronta začela svoje življenje v popolnoma drugačnih okoliščinah, kakor so bile one pred vojno. Ideja narodnoosvobodilnega boja je namreč mogla najrazličnejše elemente povezati med seboj vse drugače, kakor kakršno koli geslo pred vojno. Oblika združevanja je po 6. aprilu 1941 zato morala biti širša kakor kdaj koli pred vojno. Uporabiti je zato bilo treba drugačne prijeme kakor pred vojno. Približevati so se namreč začeli elementi, ki se prej še poznali niso. Zbližati in združiti pa jih je bilo mogoče le na najširših organizacijskih osnovah ne glede na to, kaj bo iz njih moglo nastati, ali kaj naj bi nastalo. Na njih namreč je bilo treba potem šele graditi naprej. Čisto naravno je bilo, da je bila to koaliicijska oblika, bila je edina možna, naravna

in nujna. Vsi, ki smo od 1941 dalje sodelovali v organizacijskem razvoju Osvobodilne fronte, vemo sami, kako pozitivna je bila koalicijska oblika za medsebojno združevanje in sodelovanje v boju za skupne cilje. Ta oblika dejansko ni bila nič slabega. Bila je najboljša oblika, ki je omogočila organsko rast v Osvobodilni fronti. Če bi začetne koalicije v Fronti ne imeli, bi pravzaprav tudi Fronte ne imeli in razvoj slovenskega naroda bi bil bistveno drugačen. Doba koalicije seveda ni bila dolga, trajala je le dve leti, ki pa sta omogočili, da so se izoblikovali trdni temelji za kasnejšo enotnost. Osvobodilna fronta je vanjo prerasla že med vojno, na koncu vojne pa je prinesla vojaško zmago in z njo mirno izvedbo socialistične revolucije, ker »se je odločilni boj med osnovnim izkoriščevalskim razredom in naprednimi silami jugoslovskega družbenega življenja izvojeval ne na fronti 'čiste' razredne borbe, marveč na fronti borbe proti nacionalnemu izdajstvu« (Boris Zihlerl, O nekaterih problemih borbe za novo Jugoslavijo, str. 38). Govoriti o koaliciji v Osvobodilni fronti v okviru zgodovine te dobe, se zato ne pravi, govoriti o elementih, ki so ljudsko gibanje slabili, kakor bi rad mislil Iv. Kreft, temveč pokazati, kako je iz različnih elementov zrasla enotnost OF, torej govoriti o elementih, ki so ljudsko gibanje dejansko krepili in združevali. Zgodovinska resnica seveda tudi je, da ljudskega gibanja ni krepila samo Partija, temveč tudi skupine, ki so bile z njo povezane, pa čeprav v obliki prehajanja posameznikov v Partijo. Zaradi medsebojnega zблиževanja in spoznavanja idejne vsebine Partije je naravno že v dobi vojne prišel čas, ko so pristaši različnih skupin prehajali v Partijo, toda zgodovinar mora ugotoviti, če se da, tudi faze tega razvoja in prehajanja. Čisto naravno je, da v dobi koalicije še ni bilo časa za kako splošno prehajanje v Partijo, ali vsaj ne za vse skupine. Prav gotovo so pa v prvem letu Osvobodilne fronte bili primeri prehajanja neprimerno redkejši, kakor pozneje, ker zaradi nezadostnega medsebojnega poznavanja ni bilo še pravih pogojev. K poznejšim pogojem je pa bistveno pomagala prav začetna koalicijska oblika medskupinskih odnosov. Prav ta je bila osnova, na kateri je zrasla enotnost in vzporedno z njo tudi prehajanje v Partijo. Na vse to je Ivan Kreft popolnoma pozabil, ko je zapisal in zameril, zakaj nisem nikjer omenil dejstva prehajanja »mnogih celo vodilnih krščanskih socialistov, Sokolov in kulturnih delavcev« v Partijo. Ni se vprašal zakaj. Čas za tak proces v dobi, ki sem jo obdelal, takrat še ni bil zrel. Začel je šele nastajati. Ivan Kreft je v Osvobodilni fronti nepravilno oziroma preveč gledal rezultat procesa, pozabil pa na faze razvoja. Toda zgodovinar, ki naj poda razvoj nekega gibanja, mora faze razvoja upoštevati in jih prikazati. Kadar pa prikazuje neko določeno dobo, ne more začeti na koncu ali v sredi, temveč pri začetku in nato nadaljevati s prikazom organske rasti.

Pri ugotavljanju koalicije, kar se tiče medsebojnih skupinskih odnosov v Osvobodilni fronti v prvih fazah njenega razvoja, je po ohranjenih virih oziroma izjavah lahko ugotoviti samo dejstvo koalicije, ne pa tako lahko podrobno vsebino oziroma obseg, ker je o tem premalo pričevanj na razpolago. E. Kardelj, B. Kidrič in M. Breclj so o tem napisali tri variante. E. Kardelj je na kongresu Ljudske fronte rekel, da je bila OF formirana kot koalicija skupin in strank in da so se njeni vodilni organi izgrajali na osnovah paritete. B. Kidrič je na kongresu OF v Ljubljani govoril o razvoju Osvobodilne fronte iz začetnih koalicijskih elementov, M. Breclj je pa v Slovenskem

zborniku napisal, da je OF imela v začetku več ali manj koalicijski karakter. Ta se je kazal v tem, da so bili v posameznih organizacijah in odborih OF tudi zastopniki ustanovnih skupin, da so skupine izdajale svoja glasila in proglašale in vodile evidenco svojih aktivistov. Če k temu dodamo še poročila o lastnih organizacijskih mrežah, to je povezavah posameznih skupin po svojih linijah (Zg. čas. 1951, str. 55—57) in 5. točko »Temeljnih točk« OF, ki govori o medsebojni lojalnosti, ki so si jo skupine obljubile med seboj, ter Kidričevo poročilo o načinu sestave Vrhovnega plenuma in Izvršnega odbora OF (Zg. čas. 1951, str. 52—55), si moremo v glavnem ustvariti formalno razmerje medskupinskih odnosov v Osvobodilni fronti.

Kakor koli pa more biti jasen zunanji okvir začetnih medskupinskih odnosov, je pa nejasen njihov značaj v podrobnostih. O njem manjkajo za sedaj potrebni viri, ki bi pojasnili vprašanja v tem smislu. Prav v teh podrobnostih pa so se ne glede na koncepte v vrhovih uveljavljale v praksi ali na terenu najrazličnejše oblike medskupinskih odnosov, ki so ponekod dalj časa kazale znake koalicijskih povezav, drugod pa je skupno delo za skupne cilje že zelo zgodaj začelo odpravljati medsebojne pregraje. Godilo se je pač tako, kakor je B. Kidrič povedal na kongresu OF julija 1945, da je organizacija OF med ljudskimi množicami uporabljala kar najbolj raznovrstne, tako rekoč vse mogoče načine in metode za borbo proti okupatorju. Ti načini so bili lahko merjeni bolj po starih časih, lahko pa so bili tudi popolnoma novi in kazali nova pota, ne da bi pri tem škodovali konceptom skupinskih vodstev. Zaradi fašistične okupacije in konspirativnega značaja dela ni nihče posebej mislil na kako opisovanje posebnih delovnih oblik. Temeljno geslo je bilo pač akcija, ne pa opisovanje nekih konkretnih delovnih načinov. In v tem smislu, to je v vsej konkretnosti je in bo ostala vsebina pojma koalicije po vsej priliki nerazčiščena.

Toda Iv. Krefc ni mislil v svojih pripombah na najrazličnejše delovne oblike na terenu, temveč na koalicijo v tistem okviru, kjer se navadno tudi gleda, to je v vrhovih. V tem okviru je pa njegovo spreminjanje dejstva v teorijo nepravilno in nezgodovinsko. Naravno, da moram v tej zvezi kot zgodovinar ponovno poudariti, da gre pri problemu koalicije v OF samo za določen čas, to je za začetno dobo v razvoju Osvobodilne fronte. Iv. Krefc je pa v svoje dokazovanje napisal stavke, ki me navajajo na to, da si o vsebini pojma koalicije ni na jasnem. Zaradi njegove nejasnosti moram opozoriti na nekatere splošne značilnosti koalicije. Pri koaliciji se namreč koalirane stranke obvežejo na nek določen akcijski program, ki je lahko širši ali ožji. Za njegovo izvršitev se potegujejo, da prevzamejo oblast oziroma jo prevzamejo in si razdele med seboj resore v vladi. Temeljna lastnost koaliranih strank je, da so si v načelu med seboj enakopravne (paritetne!). Prav tako vsaka koalirana stranka poleg dela za uresničenje skupnega akcijskega programa ohrani svoje delo po svoji liniji, to se pravi svoje organizacijsko omrežje, svoje liste, svojo evidenco nad svojimi ljudmi itd. Odveč bi bilo sedaj še na tem mestu posebej primerjati koalicijska svojstva z onimi dokazi, ki sem jih za koalicijo OF navedel zgoraj. Brez težav more vsak spoznati, da je tudi koalicija OF v njeni začetni dobi imela bolj ali manj jasno vključene vse te komponente.

V zvezi z vsebino pojma koalicije je treba ugotoviti, kako je Iv. Krefc razlagal koalicijo.

Ko je medskupinske odnose v Osvobodilni fronti skušal reševati po analogiji z odnosi v Zvezi delovnega ljudstva Slovenije, je citiral odlomek iz Kardeljeve brošure »V obrambo demokratičnih svoboščin« in njegove nazore po vsej priliki prevzel tudi svoje. Nič slabega za to in problem tudi ni v tem. Problem pa je v tem, kako je trditve iz citata želel izkoristiti za zavrnitev koalicije sploh, posebej pa po analogiji za prvo dobo v Osvobodilni fronti, čeprav se ravno v organizacijskih prijemih obe dobi med seboj razlikujeta. Kardeljeve besede, ki so bile razumljivo napisane tako, kakor je bilo primerno za čas iskanja novih oblik, je preprosto enostransko usmeril. Ni mogel namreč doumeti, da so besede »ZDLS ni niti navadna politična stranka niti navadna koalicija strank, marveč v pravem pomenu besede Zveza« predvsem izraz programa, kako naj bi se v bodoče usmerjal družbeni proces, v katerem naj bi se po odlomku iz Kardeljeve brošure uveljavila bolj zveza ljudskih plasti, ne pa političnih grupacij. Popolnoma je pa sploh spregledal organizacijske prijeme, po katerih naj bi se tak program uresničil. Zanje sploh ni pokazal resničnega smisla, razen kolikor mu ni šlo za odklanjanje že same možnosti kakršnih koli koalicijskih povezav. O tem nas morejo prepričati naslednje njegove besede, ki jih je napisal na strani 365:

»Iz vsega dosedanjega izvajanja sledi, da za slovensko ljudsko gibanje v nobeni dobi (torej tudi ne za začetno dobo OF, ki je bila organsko nadaljevanje predvojnih naprednih smeri — op. F. Š.) ni bila značilna koalicijska oblika združevanja, kot jo poznamo iz zgodovine meščanskih strank. Za te vemo, da so se koalirale zaradi prevzema oblasti in zaradi razdelitve ministrskih resorjev v vladi, kar pa jih ni oviralo pri izvajanju njih strankarskega programa.«

Nestvarnost teh besed postane posebno očitna, če jih prenesemo na začetno dobo Osvobodilne fronte, ko je Fronta dejansko rasla na koalicijskih osnovah, po svoji notranji fizionomiji je pa v mnogočem bila organsko nadaljevanje slovenskega ljudskega gibanja, torej meščanskega gibanja. Kakor da bi nemeščanske smeri morale vedno in striktno odklanjati vse meščanske oblike medsebojnega sožitja. Kaj takega si I. Kreft seveda ni upal trditi, zato se je malo dalj (str. 365) skušal izmotati s salomonskim stavkom: »S pariteto, na katero je Partija pristajala, se... ni oddaljevala od enotnega ljudskega gibanja, temveč se mu je vse bolj približevala (podčrtal F. Š.). Ne da bi se ustavil na besedi pariteta, moram reči, kaj pa pomeni beseda »približevala«? Nedvomno — čas, ko cilj še ni bil dosežen, torej čas, ki je sam po sebi dopuščal najrazličnejše oblike. Za ta čas pa v moji razpravi gre! Ali morda misli Iv. Kreft, da ta čas ne spada v slovensko zgodovino? Mislim, da na kaj takega niti sam ni nikdar pomislil. Tem manj more zato kaj takega pričakovati od zgodovinarja.

Če je že stvar taka in obstoji v boju za določene cilje čas približevanja, mora Kreft vsaj teoretično pripustiti, da je Partija v dobi približevanja, to je v prehodni dobi iz enega obdobja v drugo, mogla privoliti tudi na meščanske koalicijske oblike. Praktične dokaze more najti v virih, ki sem jih zgodaj naštel. V zvezi s koalicijskimi oblikami pa je Partija lahko sprejela tudi cilj koalicijskega prevzema oblasti. Iv. Kreft v to po vsej priliki ne veruje, toda vzame naj v roke »Temeljne točke OF« in si med njimi ogleda poleg pete, ki govori o lojalnih medsebojnih odnosih med skupinami, ki so sodelovale v Osvobodilni fronti, še posebno šesto, ki peto nadaljuje in ki pravi: »Po

narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast Osvobodilna fronta slovenskega naroda kot celota« (Zg. čas. 1951, str. 68). Obe točki izpričujeta koalicijo in cilj koalicije. Iv. Kreft bo morda nato naposled rekel: Ja, to je bilo še 1941, v času »približevanja« k enotnemu gibanju. Prav za dobo približevanja gre oziroma natančneje za organizacijske oblike medsebojnih povezav, ki so šele v nadaljnjem razvoju pripeljale k enotnemu vseljudskemu osvobodilnemu gibanju. Tega pa ne moremo v celoti razumeti, če ne razumemo tudi osnov, ki so omogočile kasnejšo enotnost. Seveda je pa treba poudariti, da je prevzem oblasti v teku razvoja pokazal različne stopnje, ker se je notranja povezava v OF vedno bolj krepila. Drugačen je bil zato v dobi prvega osvobojenega ozemlja 1942, drugačen zopet v dobi drugega osvobojenega ozemlja po kapitulaciji Italije 1943 in drugačen po končni osvoboditvi leta 1945. V vseh primerih je prevzela oblast Osvobodilna fronta kot celota, toda prevzemi kvalitetno niso bili pri vseh enaki. Pri prevzemu 1942 so koalicijski odnosi bili še dokaj jasni, pri prevzemu 1945 je pa Osvobodilna fronta že tudi v organizacijskem oziru bila popolnoma enotna.

Jedro Kreftovih pripomb se suče okoli zavračanja »teorije koalicije« v OF, z njimi pa je hotel nekako sugerirati misel, da sta E. Kardelj in Boris Kidrič imela že pred vojno do kraja izdelan nazor o vsebini pojma koalicije. Naj bo že kakor koli s tisto vsebino, važnejše je namreč dejstvo, da se je v procesu Osvobodilne fronte spreminjala tudi vsebina tega pojma, kar je pozneje čisto naravno vplivalo tudi na organizacijske oblike. Poleg intenzivnega medsebojnega sožitja in sodelovanja je zelo važno vlogo odigralo dejstvo, da so v osvobodilnem boju sodelovali ljudje, ki so si bili zelo blizu po socialni bazi ali pa so sploh izhajali iz enakih osnov. Razlikovali so se pa po vplivih različne politične tradicije in svetovnonazorski usmerjenosti. V nadaljnjem procesu se je iz začetne koalicije skupin v splošnem političnem smislu začela proti koncu 1941 in v začetku 1942 razvijati in vedno jasneje izražati nekaka koalicija različnih svetovnih nazorov v okviru Osvobodilne fronte, ki je potem izpolnila svoj pomen posebno v boju proti naraščajočemu belogardizmu. To etapo oziroma spremembo je ob upoštevanju primerne socialne baze imel pred očmi Boris Kidrič, ki je v zimskih mesecih v začetku 1942 v razgovoru s človekom, pri katerem je takrat kot ilegalec stanoval, označil ne kot koalicijo skupin, temveč kot koalicijo svetovnih nazorov (Inf. L. U.). Na to etapo sem opozoril tudi v svoji razpravi, čeprav tam nisem rabil za njeno poimenovanje »Kidričevega« termina, temveč »harmonično sodelovanje ljudi različnih svetovnih nazorov«, ki se pa vsebinsko sklada s Kidričevo oznako. Toda v tej zvezi mi ni do tega, da bi samo poudaril, da je v označeni etapi pojem koalicije dobil novo vsebino, temveč bi rad poudaril dejstvo, da je Iv. Kreft to etapo, ki sem jo v razpravi tudi prikazal (Zgodovinski časopis 1951, str. 75—77), popolnoma prezrl, s tem pa prezrl tudi razlike, ki jih analogija z ZDLS ne more pokazati, ker so se razvile šele v Osvobodilni fronti. Poleg tega je prezrl tudi dejstvo, da je ta etapa v primeri s poletjem in jesenjo 1941 pomenila že okrepitev Osvobodilne fronte v smeri večje enotnosti. Enotnost se tedaj sicer ni okrepila toliko v obliki organizacijskih povezav, temveč bolj v obliki enotnejšega gledanja in ocenjevanja splošnega položaja, še posebej pa domačega.

V zvezi s koalicijskimi odnosi med skupinami v Osvobodilni fronti se je Iv. Kreft dotaknil tudi načela koalicije v vojski. Kolikor je pri tem imel

posebej namen osporavati praktično vrednost koalicije v vojski, moram reči, da je svoj smoter zgrešil, ker tega problema za vojsko sploh nisem postavil. Vojska je bila nedvomno najmočnejša kovačnica enotnosti, ki je delovala že od vsega začetka. Če je koalicijski sistem kdaj vplival na vojsko, je nedvomno vplival prvenstveno personalno, nikakor pa ne zato, da bi spremenil enotnost poveljevanja. Poskusi, po katerih so jeseni 1942 skušali reorganizirati Glavno poveljstvo, so bili bolj poskusi in so jim kumovali različni faktorji. Njih se v svoji razpravi nisem lotil, ker presegajo dobo, ki sem jo obdelal v svoji razpravi.

Predaleč je segel Iv. Kreft tudi v svojih izvajanjih pri pritegnitvi ponatisa Slovenskega poročevalca. Pri tem ne mislim na SP kot dokument slovenskega ljudskega gibanja, niti ne na pripisovanje nekih morebitnih tehničnih razlogov — isto ime! — ki naj bi odločali za priključitev predvojnega SP k ponatisu iz leta 1941, temveč na Kreftovo povezovanje Slov. poročevalca s »teorijo koalicije«. Komentar v ponatisu se ni bavil s tem problemom, ker je namen komentarja prvenstveno bil, pokazati vrednost SP kot zgodovinskega vira za dobo, ki jo opisuje ali komentira. Razgovori, ki sem jih imel z različnimi ljudmi o tem, kakšen naj bi komentar bil, so pokazali, naj bi komentar bil komentar, ne pa sintetična razprava o letu 1941. Ponatis SP naj bi bil izdaja vira za zgodovino, ne pa zgodovina 1941. leta. V tem primeru seveda ni nujno, da bi morali biti v komentarju razloženi vsi problemi, ki sicer spadajo v sintetičen prikaz neke določene dobe. Kar se pa tiče kontinuitete slovenskega ljudskega gibanja, na katero pač misli Iv. Kreft v podčrtanih besedah na strani 366, pa moram reči, da tega dejstva v svoji razpravi v Zgodovinskem časopisu nisem prezl. Na strani 52 sem povežavo med obema časoma direktno poudaril. Poudaril sem jo na začetku poglavja, zaradi česar jo je treba v nadaljnjem prikazovanju suponorirati kot znano dejstvo. Zato se mi ne zdi tako lahko razumljivo govoriti o dveh jasnostih, ali po Kreftovo, o večji v ponatisu SP in o manjši v razpravi v Zgodovinskem časopisu. Istost besed v takem primeru ni nujna.

Če mi je dovoljeno, da se na koncu še enkrat ozrem na Kreftove pripombe o problemih, ki se jih je v njih lotil, bi lahko rekel, da je v njih preveč pavšaliral, preveč govoril po svojih željah, premalo pa se je ozrl in konkretno upošteval gradivo, vire, ki sem jih jaz uporabljal in citiral. Želel je pokazati na nekatere hibe v moji razpravi, ki nedvomno obstoje, toda pozabil je preveč, da morejo biti take hibe v mojem komentiranju virov, konstrukciji razprave in podobno, ne pa v samih virih, ki govore o določenem dogodku, če so verodostojni. Lotil se je predvsem tako imenovanega problema koalicije v Osvobodilni fronti, toda ni se ga lotil tako, da bi pokazal te ali one nejasnosti, ki izhajajo iz pomanjkljivosti virov, temveč je načelno osporaval samo dejstvo, ki je po virih izpričano. Naravno je, da tak način dela ne more biti v korist znanstveni resnici o procesu Osvobodilne fronte v prvem letu njenega razvoja.